

ТМ	Г. XXXV	Бр. 3	Стр. 1089-1093	Ниш	јул - септембар	2011.
----	---------	-------	----------------	-----	-----------------	-------

Приказ дела
Примљено: 25. 5. 2011.

Наташа Кривокапић
Филозофски факултет у Никшићу

ИЗАЗОВИ КУЛТУРЕ *

Област културе представља сферу друштвеног живота коју је тешко оградити једном свеобухватном дефиницијом. Готово свакој дефиницији ће се замјерити да је нешто изостављено. Култура се непрестано мијења али има и трајну вриједност. Она се вјечито испитује и преиспитује, изазива дивљење али и критике, култура повезује, интегрише, гради идентитет, ствара вриједна дјела. Можда најпогоднија дефиниција која би обухватила макар највећи број културних феномена била би она која културу одређује као начин живота. Овакву дефиницију, ипак условно, прихвата и Ратко Р. Божовић аутор књиге *Изазови културе*. Књига *Изазови културе* на најбољи могући начин потврђује ту дефиницију показујући најразличитије димензије културе и богатство овог феномена, које нам на виртуозан начин представља њен аутор текстовима посвећеним темама, вјечитим изазовима за сваког социолога културе, као што су проблем културног идентитета, дијалог култура, култура као потреба ослобађања човјека али и темама које су представљале изазов за самог Божовића као социолога културе, представљене у текстовима посвећеним откривању семиотичког кода израза „друг“ и „господин“, текстовима који нам приближавају феномене игре и слободног времена и њихов међусобан однос, у тексту посвећеном култури туризма, у раду о развоју ликовних дјелатности у Никшићу, затим у пару текстова који говоре о значају биоскопа за развој културних потреба и биоскопској публици, као и у пару приказа одабраних књига који имају карактер ауторског рада. Текстови који чине ову књигу представљају изабране радове Ратка Р. Божовића написане током вишедеценијског рада.

Изазови Ратка Р. Божовића, након уводних ријечи самог аутора, почињу размишљањима о културном идентитету као свијести о властитој култури, традицији, њиховом вредновању и вредновању творевина као што су језик, обичаји, вјеровање, начин живота и однос према новинама. Појам културног идентитета аутор не схвата као супротан појму културне разноликости иако тај појам изражава разноликост од другог идентитета. Све културе настоје да сачувају свој интегритет, идентитет и аутономност, међутим акултурационим процесима оне ступају у одређене додире и интерак-

---

natashak@t-com.me

* Божовић Ратко Р. *Изазови културе*, Издавачка књижарница Зорана Стојановића, Сремски Карловци- Нови Сад, 2010.

ције и неминовно преносе своје а прихватају вриједности од других култура. У таквом односу међу културама, битно је да одређена култура сачува свој културни идентитет, да не губи своје вриједности већ напротив да све више утемељује свој интегритет. У времену савремене цивилизације и научно-техничке револуције намеће се, на жалост, једна нова идеологија владавине предметног свијета ствари свијетом живих људи. У таквим условима ствара се опасност од губљења културног идентитета.

Ако у свијетлу интеграција посматрамо подручје Балкана, препознатљиво по хероизму и отпору јачим противницима али и послушности ауторитарној власти, откривају се веома снажни интеграциони али и бурни дезинтеграциони процеси праћени противурјечностима и међусобним сукобима различитих конфесионалних група. Моћне силе у складу са својим интересима укидања и последњих остатака комунистичког поретка у свијету, више су поспјешивале дезинтеграцију, настојећи да „балканизују“ Балкан. Ови процеси нијесу погодовали интеграцији Југославије, као дијела Балкана, у модерне цивилизацијске токове и њено праћење прогресивних кретања свијета. Такође интеграциони процеси земаља бивше Југославије везани за Европску заједницу, због економске заосталости и политичке ригидности веома споро напредују јер и поред задовољавања формалних критеријума за укључивање у Европску унију, процес интеграције подразумијева (пре)структурирање не само привредног и политичког, већ и укупног друштвеног система новоформираних држава.

Као један од веома занимљивих изазова Божовић прихвата и семиотичко тумачење кодова „друг“ и „господин“ као симбола одређених историјских времена, при чему је „друг“ симбол времена социјалистичког развоја југословенског друштва а „господин“ симбол друштва у трансформацији. Ословљавање некога као друг или другарица, без обзира колики степен блискости и дружења постојао међу особама, има своје политичко поријекло и идеолошку позадину, да би се промјеном идеологије ословљавање другог у свакодневном говору преобразило у ословљавање са господин или госпођа. Употреба ових термина се, дакле, није одвијала спонтано, већ је наметнута. Израз „господин“ подразумијева особу са манирима лијепог понашања и опхођења и пристојног изгледа. Најчешће се ове особине вежу за више друштвене слојеве, да би данас, према Божовићу, постојала мода ословљавања других људи са господином или госпођм без обзира да ли они или оне имају или не наведене карактеристике. Друг преображен у господина, сматра Божовић, не мора преферирати нови друштвено-политички поредак као што је то било у случају друга. Надлазећи господин једноставно брише друга као да друг никада није ни постојао.

Игри и слободном времену као људским потребама Божовић је посветио неколико текстова, што и не чуди јер игра представља једну од димензија људске егзистенције а слободно вријеме налазећи се у сјенци рада тражи своје заслужено вредновање. Анализирајући игру у савременом добу могу се уочити и неке употребе игре које је осиромашују, злоупотребљавају и свде на средство за остваривање циљева ван игре саме, као што је политичка употреба игре односно првенствено спорта још од времена нацизма гдје је игра изгубила своју хуману димензију и употребљена као фактор дирговања човјечанством. Једно од веома битних обиљежја игре је да је то активност без икаквог материјалног интереса и корисности, међутим упли-

вом професионализма у игру, поготову у спортске игре, игра поред маштовитости и љепоте губи и ту карактеристику. Спортске игре губе играчки садржај дијелећи играче на аматере и професионалце за које спорт више није игра већ обавеза, професија и мукотрпни рад. Спорт је претворен у бизнис и материјално уносну дјелатност.

Међутим, уколико је игра истинска, сматра Божовић, утолико више и потпуније испуњава вријеме људске егзистенције, свакодневице па и слободно вријеме. Уколико је слободно вријеме у правом смислу слободно онда је оно незамисливо без игре. Ослобађањем дијела времена за вријеме слободе или слободно вријеме добија се један период „упражњеног времена“ које уколико је испуњено игром нипошто не може бити празно већ представља стваралачко остваривање живота, стваралачко извршавање имагинарне производње. Међутим, вријеме у којем живимо је вријеме доминације рецептивног усмјеравања, гдје игру и забаву замјењује разонода и једнострано примање без реакције и одашиљања порука. Наравно, од човјека не можемо стално ни очекивати да буде у сваком тренутку стваралац, да његово слободно вријеме буде само вријеме доколице. Не само након тешког физичког напора, већ и након интелектуалног напора и емоционалне исцрпљености, човјеку је неопходно опуштање уз различите облике забаве и разоноде.

Игра и слободно вријеме су међусобно условљени. Слободно вријеме не може постојати без игре. Игра је слободна активност у слободном времену, и што више има спонтане и стваралачке игре то је више слободног и потпунијег времена. Међутим, није свака игра слободно вријеме нити се свака игра одржава у слободном времену. Један дио професионалних спортских игара се одиграва у обавезујућем времену које је ближе радном него слободном. Са друге стране, умјетник као слободан стваралац игра своју игру у пуном времену слободе, сматра Божовић. Његово слободно и обавезујуће вријеме се поклапају с тим што његово обавезно вријеме није наметнуто већ слободно изабрано.

И слободно вријеме и игра су оне категорије културе и уопште људске егзистенције у којима се може показати људска индивидуалност и пуна реализација личности. Најпотпунији дио слободног времена у којем се најпотпуније остварује слобода је вријеме доколице. У доколице се најбоље препознаје стваралаштво, виша људска дјелатност као самодјелатност и самостваралачка људска пракса. Стваралаштво и култура уопште у савременој цивилизацији, међутим наилазе на проблем функционалистичког карактера културне политике која је усмјерена у правцу стварања псеудовриједности и псеудопотреба док истинске културне вриједности и потребе губе на квалитету. Таква културна политика води манипулацији индивидуа гдје изостајање квалитативних и радикалних потреба неминовно може довести до сиромашења квалитета људске егзистенције. Наметнуте и сувишне потребе услед превласти масовне и потрошачке културе заклањају истинске потребе као што су потреба за стваралачким испољавањем, хуманијим међусобним односима, спонтаним живљењем и дјеловањем, потреба за слободном игром. У таквим условима слободно вријеме не може бити у функцији личног самоодређења и пунине људске егзистенције.

У свом тексту „Култура као потреба ослобађања човјека“ Ратко Р. Божовић упозорава да се култура не смије запостављати нити једносмјерно развијати ако се претендује на потпунији и хуманији развој човјека, друш-

тва и њихове историје. То се, ипак, према оцјени овог аутора дешава у црногорском друштву. Иако написан 1986. године, овај текст својим садржајем и данас одржава своју актуелност, што говори да се у културном развоју Црне Горе у периоду од скоро 30 година није ништа битније промијенило. И тада као и данас на културу се не гледа као на нужну већ више као функционалну и инструменталну потребу за остварење неких других потреба па се стога и осјећа недостатак стручних кадрова у свим културним институцијама. Културна дјелатност у готово свим црногорским градовима је готово невидљива. Позоришна дјелатност је централизована, већина биоскопа не ради, многи музеји су затворени. Без развијене културе, закључује аутор, као и без њеног слободног изражавања не може бити слободног човјека нити истински хумане људске заједнице.

Друштво мора схватити вриједност културе и радикално мијењати друштвене услове у којима човјек има само услужну улогу одржавања постојећег реда и поретка у оне услове и односе у којима ће се, према Божовићу, тај исти човјек остваривати више као стваралачко биће. Такви услови много више погодују свестранијем човјековом испољавању и развијању талената. Очигледан примјер је грчка култура која је стварала максималне друштвене услове за праве ствараоце, чак јаче од своје материјалне основе. Захваљујући томе Грчка је остварила права чуда у стваралаштву која су и до данашњих дана остала недостижан узор.

Човјек себе обогаћује и када путује, када се као туриста нађе ван свог мјеста боравка, на непознатом или раније упознатом мјесту, у некој другој култури, са другачијим културним вриједностима, начином живљења и размишљања. Бивајући у другачијој култури човјек остварује културне додире са том средином, односно долази до акултурације као међусобног утицаја туристе и домаћина, размјене вриједности, образаца и норми понашања. Међуутицај култура се дешава и између самих туриста. Путовање, некада карактеристично само за трговце, сада је неизбјежни састојак туризма. Туриста путује да би прекорачио границе простора у којем живи, али и из себе какав је у том простору. Туризам се најчешће одвија као врста одмора, као облик слободног времена јер туристичко вријеме јесте слободно вријеме које иде од опуштене разоноде па до доколице и, према Божовићу, отргнуто је од свакодневног отуђеног времена притиснутог разним неприликама. То је „љековито вријеме“ у којем „у цијену“ улази безбрижно препуштање заслуженом одмору и унапријед предвиђеним и контролисаним узбуђењима.

Неприкосновене карактеристике путовања су слобода и слободан избор, али најслободнији облик људског бивствовања је умјетност и то у првом реду ликовна умјетност. У овој делатности остварен је спој између обавезног и слободног времена, или како ће рећи Божовић, у њој је обавезна дјелатност највише прерасла у слободну дјелатност. Ликовни стваралац је самосталан стваралац, међутим повезивање и удруживање ликовних стваралаца може створити плодне услове за развијање и ширење ликовне културе и ликовног израза. Такав је случај са удруживањем ликовних умјетника Никшића познатом по великанима црногорског сликарства, младим талентованим сликарима и ликовним ентузијастима.

Умјетност која је посебно заинтригирала Божовића да јој посвети два своја чланка, која дијелом имају истраживачки карактер а дијелом су резултат примарног искуства, јесте филм, често називан и седмом умјетношћу.

Заправо Божовић, налазећи се, између осталог, на мјесту „селектора“ филмова у Никшићу 70-их и 80-их година прошлог вијека, био је најпозванији да нам исприча причу о биоскопској публици у Никшићу, сензибилитету никшићке публике и значају биоскопа као институције културе. Биоскопска публика сачињена од редовних посјетилаца хетерогеног састава, представља посебну субкултуру, сматра Божовић. Гледање филма или „имагинарне представе“ у биоскопу је посебан доживљај а има и социјалну димензију. Људи су одлазили у биоскопе не само да виде филм већ и друге око себе али и сами себе, односно сопствени лик на екрану. Истраживање гледаности филмова које је Божовић спровео показује да је публика била највише заинтересована за домаће историјске филмове као и актуелне филмове без обзира на умјетнички квалитет. Омиљени су били акциони и љубавни филмови, а репертоарска политика никшићких биоскопа је била упорна да култивише укус шире публике за вриједне умјетничке филмове, некада са мањим а некада са већим успјехом.

И поред цијелих ревија филмова умјетничког карактера под називо ФЕСТ, ипак ни никшићка публика није могла да се одупре утапању у масовни филмски укус. Филм је претворен у робу чију вриједност одређује остварени промет и профит, тако да филм губи културно-умјетничку вриједност стварајући од публике „аутоматизовану гомилу“ која филмском дјелу све мање прилази са стваралачким односом. Публика постаје пасивни прималац која филм прихвата као пуку разоноду.

Божовић, у *Изазовима културе* представља и два своја приказа књига истакнутих социолога, Драгољуба Б. Ђорђевића и Слободана Вуковића, „Узорници и пријани: Скица за портрет ЈУ социолога религије“ и „Како су нас волели (Антисрпска пропаганда и разбојање Југославије)“. Ови прикази су по свој прилици специфични јер немају форму уобичајеног представљања књига и њене проблематике већ Божовић као и аутори књига и сам истражује и аргументовано разматра теме представљене у њима.

Изазови културе се завршавају разговором Ђура Шушњића у којем поред сликовитог научног портрета Ратка Р. Божовића, садржи осврт на кључне теме или како Шушњић каже, дилеме од ширег значаја, као што су разлика између културе и цивилизације, масовна култура, званична и незванична култура, дијалог култура, културни идентитет, игра и доколица, култура као потреба ослобађања човјека и друге.